

“İQTİSADI İSLAHATLAR” elmi-analitik jurnal

QLOBAL TENDENSİYALARIN ÖLKƏ İQTİSADİYYATLARINA MƏNFİ TƏSİRİ VƏ İNFLYASIYA TEMPİNİN DƏYİŞMƏSİ

№ 1 (2)

Ayhan SATICI,
İqtisadi İslahatların Təhlili və
Kommunikasiya Mərkəzinin (İİTKM) Strateji
planlaşdırma və inkişaf departamentinin
analitiki, Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin (UNEC) doktorantı

Qlobal tendensiyaların ölkə iqtisadiyyatlarına mənfi təsiri və inflyasiya tempinin dəyişməsi

Ayhan SATICI,

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin (İİTKM) Strateji planlaşdırma və inkişaf departamentinin analitiki, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) doktorantı

XÜLASƏ

Covid-19 pandemiyasının yaratdığı mənfi təsirlər dünya üzrə hər bir iqtisadiyyatda hiss edilməkdədir. Baxmayaraq ki, vaksınlaşdırma prosesinin sürətlənməsi ilə artan tələbi qarşılaya bilməyən təklif, nəqliyyat və logistika xərclərindəki artım, o cümlədən qlobal təchizat zəncirindəki qırılmalar bir çox iqtisadiyyatlarda inflyasiyanı qacınılmaz etdi. Qlobal tendensiyaların Azərbaycan iqtisadiyyatında təsirlərinin minimuma endirilməsi və inflyasiyaya qarşı atılan addımlar kompleks xarakter daşımaqla iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsini də hədəf götürmüşdür. Azərbaycan iqtisadiyyatında 2021-ci ildə iqtisadi artımın 5.6% təşkil etməsi, və tədiyə balansında ticarət balansının profisitli olması kimi faktorlar buna nümunədir. Həmçinin, 2022-ci ildə pul siyasəti ölkədə dayanıqlı qiymət sabitliyinin təmin olunmasına, inflyasiyanın elan edilmiş hədəf çərçivəsinə qaytarılması və dayanıqlı lövbərləşməsinə yönəldiləcək.

Açar sözlər: Covid-19, pandemiya, inflyasiya, qlobal təchizat zənciri, peyvəndləmə, tələb, təklif.

GİRİŞ

Covid-19 pandemiyasının təsirlərinin nəticəsi olaraq qlobal səviyyədə baş verən meyllər öz növbəsində dünya iqtisadiyyatına mənfi təsir edərək qeyri-müəyyənliyə səbəb oldu. "Pew" araşdırma mərkəzinin apardığı statistik analizə əsasən 2021-ci ildə 46 ölkə arasından 39 ölkədə inflyasiya pandemiyadan əvvəlki dövrə (2019-cu ilin 3-cü rübü) görə kifayət qədər yüksək olmuşdur (Desilver, 2021). 2021-ci ildə inflyasiya tempinin artmasına bir çox faktorlar səbəb olmuşdur. Belə ki, 2021-ci ildə dünyanın əksər ölkələrində inflyasiya təzyiqləri yüksəlmişdir ki, bu da əsasən pandemiya ilə əlaqədar müvəqqəti tələb-təklif uyğunsuzluğu, qlobal birja qiymətlərinin sürətli artımı, dəyər zəncirində qırılmalar, daşınma və logistika xərclərinin yüksəlməsi ilə izah olunur.

2021-ci ilin ilk yarısından etibarən vaksınlaşdırma prosesinin artması ilə ölkələr üzrə Covid-19 pandemiyası səbəbindən tətbiq edilən məhdudiyətlər yumşaldılmış və peyvəndləmənin kütləviləşməsinin yaratdığı nikbin gözləntilər çərçivəsində iqtisadiyyatlarda tələb artmışdır. Bu səbəbdəndir ki, 2021-ci ildə qlobal iqtisadiyyatda 5.5 faiz artım ilə bərpa prosesi sürətlənmişdir. Halbuki, təklifin tələbə adekvat artmaması dünyanın əksər ölkələrində inflyasiya tempinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.

COVID-19 PANDEMİYASININ TƏSİRİNİN AZALDIĞI DÖVRDƏ TƏLƏB VƏ TƏKLİFİN FORMALAŞMASI

Pandemiya dövrü zamanı məhdudiyətlərin artığı zamanda dünya üzrə tələb azaldı. Lakin, vaksınlaşdırma prosesinin sürətləndiyi və iqtisadiyyatların mövcud vəziyyətə alışması ilə tələbdə artım tempi müşahidə edilmişdir. Həmçinin, fiskal stimulyasiya paketlərinin və digər birdəfəlik yardım transferlərinin tətbiq edilməsi ilə tələbdə kifayət qədər artım olmuşdur. Bu səbəbdəndir ki, istehlakçılar və bizneslər əldə edilən yardımları iqtisadiyyatda mal və xidmətlərin alışına sərf etmişdilər (Fuller, 2021). Halbuki, qlobal dəyər zəncirində baş verən qırılmalardan dolayı artan tələbi qarşılaya biləcək təklif mümkün olmadı.

Müvafiq olaraq təklifin adekvat olmamasına bir çox səbəblər vardır. Misal üçün, demoqrafik göstəricilərdən yəni pensiya yaşına çatma və s., sərhəd nəzarəti, immiqrasiya məhdudiyətləri, Covid-19 yoluxması kimi səbəblərdən ötrü iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində işçi çatışmazlığı

müşahidə edilir. Statistik göstəricilərə əsasən ABŞ iqtisadiyyatında 2021-ci ilin avqust ayında 10.4 milyon iş yerləri açıldığı təqdirdə 4.3 milyon insan iş yerini tərk etmişdir (Ellyatt, 2021). Belə ki, bu göstərici 2000-ci ilin dekabr ayından müvafiq dövrə qədər olan rekord statistikadır. Sektorlar üzrə bölgü edildiyi zaman əsasən iş yerlərini tərk edən şəxslər daha çox qida sənayesi, turizm sektoru, topdan ticarət sektoru, təhsil kimi sahələr olmuşdur. Bu kimi səbəblərdən ötrü, təkliflərimiz olan tələb səviyyəsində qərarlaşa bilməmişdir.

2021-Cİ İLDƏ DÜNYA ÜZRƏ ƏRZAQ MƏHSULDARINDAKI QIYMƏT DƏYİŞİMİ

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) 2021-ci il 8 dekabr tarixli hesabatı və "TradingEconomics platforması"nın məlumat bazasına əsasən dünyada əsas ərzaq məhsullarının qiymətlərində artım trendləri davam etmişdir. Dünyada taxıl məhsullarının qiymətləri ötən ilin noyabr ayında oktyabr ayı ilə müqayisədə 3,1 faiz, 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə isə 23,2 faiz artmışdır. Təklif qıtlığı şəraitində tələbin kəskin artması buğda qiymətlərinin dünya bazarında kəskin olaraq davamlı artmasına və dünya bazarında buğdanın qiymətinin 2011-ci ilin may ayından bəri ən yüksək səviyyəyə çatmasına səbəb olmuşdur. Həmçinin, qlobal bazarlarda süd məhsullarının qiymətləri ötən ilin noyabr ayında oktyabr ayı ilə müqayisədə 3,4 faiz, 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə isə 19,1 faiz artmışdır.

Bundan əlavə, tərəvəz yağlarının qiymətlərində qlobal bazarlarda 2021-ci ilin oktyabr ayında rekord qiymət artımı müşahidə olunmuş, lakin noyabr ayında qiymət üzrə cüzi - 0,2 faiz azalma baş vermişdir. Əlavə olaraq, dünya bazarında ət məhsullarının qiymətləri 2021-ci ilin noyabr ayında oktyabr ayı ilə müqayisədə 0,9 faiz azalsa da, 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 17,6 faiz yuxarı təşkil etmişdir. Həmçinin, şəkər məhsullarının qiymətləri qlobal bazarlarda ötən ilin noyabr ayında oktyabr ayı ilə müqayisədə 1,4 faiz artmış və 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 40 faiz yüksək olmuşdur (FAO, 2021). Son olaraq onu qeyd etmək mümkündür ki, dünya bazarlarında xam neftin qiymətləri keçən ilin yanvar ayı ilə müqayisədə 60 faizə yaxın artmışdır (TradingEconomics, 2022). O cümlədən, müvafiq dövr üzrə dünya bazarlarında benzinin qiymətində 50 faizdən artıq, təbii qazın qiymətində isə 50-a yaxın artım müşahidə edilmişdir.

QLOBAL TRENDLƏRİN 2022-Cİ İLDƏ DƏ İQTİSADİYYATLARA TƏSİRİ

2021-ci ildə dünya iqtisadiyyatı 5.5 faiz artım göstərmişdir. Halbuki, bu rəqəm 2022-ci ildə yavaşlaması proqnoz edilir. Belə ki, Covid-19 virusunun yeni ştamplarının ortaya çıxması, fiskal dəstək mexanizmlərinin azalması və qlobal təchizat zəncirinin pozulması ilə dünya iqtisadiyyatında 4.1 faiz böyümə gözlənilir.

Xüsusi olaraq onu da vurğulamaq lazımdır ki, Omikron variantı yeni Covid-19 ştamının yayılması ilə qlobal təchizat zəncirinin neqativ təsirə məruz qalacağı və daşınma və logistika xərclərinin artması ilə qlobal inflyasiya təzyiqləri müşahidə edilə bilər. Həmçinin, enerji qiymətlərindəki artım kənd təsərrüfatında əsas girişlərdən (input) biri olan gübrə qiymətləri üzərindəki təzyiqi davam etdiyi halda ərzaq qiymətlərinin də artımına gətirib çıxaracaqdır. Dünya Bankının (DB) əmtəə bazarları haqqında hesabatına əsasən 2021-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında enerji qiymətləri 68.5%, qeyri enerji qiymətləri 14.5%, ərzaq qiymətləri 12.6% artmışdır. Bu səbəbdəndir ki, inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda 2008-ci ildən bəri ən yüksək inflyasiya həddi qeydə alınmışdır.

2021-Cİ İLİN YEKUNLARI: AZƏRBAYCAN

2021-ci ildə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına pandemiyanın neqativ təsirləri minimallaşdırılmışdır. Pandemiyanın yeni dalğasına baxmayaraq, ilkin və effektiv antiböhran tədbirləri, peyvəndlənmə prosesinin kütləviləşməsi və sosial təcrid məhdudiyətlərinin mərhələli yumşaldılması, eləcə də iqtisadi subyektlərin şəraitə tədricən uyğunlaşması nəticəsində iqtisadi fəallıq bərpa edilmiş, ötən il üçün nəzərdə tutulan proqnozdan daha yüksək iqtisadi artıma nail olunmuşdur (CBAR, 2021).

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dövləti eyni vaxtda pandemiya, quraqlıq, aşağı neft qiymətləri və Ermənistanın hərbi təxribatına qarşı böhran idarəetməsi nümunəsi göstərdi. 2021-ci ilin ortalarına doğru resesiya dayandı və iqtisadi artım bərpa olundu. Azərbaycan pandemiya ilə mübarizə nəticələrinə, eyni zamanda vaxtında vaxtında siyasətinə görə öncül mövqe tutmaqla yanaşı, həm də global səviyyədə töhfəsini verdi. 2021-ci ilin mayından başlayaraq Azərbaycanda iqtisadi geriləmə dayanıb və artım tempi aybaay sürətlənir. 2021-ci ilin ilk 9 ayında Azərbaycanda ÜDM-nin artım tempi 6.2 faiz böyüyən qeyri-neft sektorunun drayverliyi ilə 4.8 faiz qeydə alınmışdır (İİTKM, 2021).

REAL SEKTOR

Ötən ilin göstəricilərinə əsasən real sektorda bərpa-quruculuq işlərinin sürətlə davam etməsi və koronavirus pandemiyasına qarşı mübarizənin daha da sürətlənməsi ilə eyni dövrün əvvəlki ili ilə müqayisədə artım müşahidə edilmişdir. Belə ki, 2021-ci ilin 11 ayı ərzində ölkədə 80.7 milyard manatlıq və ya 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 5.3 faiz çox ümumi daxili məhsul istehsal edilmişdir. O cümlədən, ÜDM istehsalında 2021-ci ilin ilk 11 ayı ərzində sənaye məhsulu istehsalı 2020-ci ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 5.2 faiz artaraq 33.6 milyard manat təşkil etmişdir. Buna səbəb kimi, iqtisadiyyatın neft-qaz sektorunda əlavə dəyər 2.7 faiz, qeyri-neft-qaz sektorunda isə 6.4 faiz artım olmuşdur (Dövlət Statistika Komitəsi, 2021).

Bundan başqa, 2021-ci ilin yanvar-noyabr aylarında sənaye müəssisələri və bu sahədə fəaliyyət göstərən fərdi sahibkarlar tərəfindən istehsal olunmuş malların və göstərilmiş xidmətlərin həcmi 5.5 faiz artaraq 47.9 milyard manat təşkil etmişdir. Neft-qaz sektorunda məhsul istehsalı 2.7 faiz, sənayenin qeyri-neft-qaz sektorunda isə 20.7 faiz artmışdır. Sənaye məhsulunun 63.8 faizi mədənçıxarma, 30.6 faizi emal, 4.8 faizi elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı, 0.8 faizi isə su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı sektorlarında istehsal olunmuşdur. Sənayedə qeyri-dövlət sektorunun payı 82 faiz olmuşdur. Ümumi istehsalın 91.6 faizi sənaye məhsullarının istehsalı, 8.4 faizi isə sənaye xarakterli xidmətlərin göstərilməsi hesabına yaradılmışdır (Dövlət Statistika Komitəsi, 2021).

Əlavə olaraq, ÜDM istehsalının 41.6 faizi sənaye, 10.1 faizi ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri, 7.0 faizi nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, 6.4 faizi kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, 4.9 faizi tikinti, 1.8 faizi informasiya və rabitə, 1.2 faizi turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə sahələrinin, 18.2 faizi digər sahələrin payına düşmüş, məhsula və idxala xalis vergilər ÜDM-nin 8.8 faizini təşkil etmişdir (Dövlət Statistika Komitəsi, 2021).

TİCARƏT BALANSI

2021-ci ilin ilk 11 ayı ərzində Azərbaycanın ixracı 19.8 mlrd. ABŞ dolları, qeyri-neft sektoru üzrə 2.4 mlrd. ABŞ dolları təşkil edib. Qeyri-neft sektoru üzrə ixrac 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 720.8 mln. ABŞ dolları artıb. 2021-ci ilin 11 ayında xarici ticarət balansının profisiti ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.8 dəfə artaraq 9.4 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Qeyri-neft ixracı 44%, qeyri-neft idxalı isə 9% artmışdır (CBAR, 2021). Həmçinin, 2021-ci ilin yanvar-noyabr ayları ərzində Rusiya Federasiyasına 763.8 milyon ABŞ dolları, Türkiyəyə 586.1 milyon ABŞ dolları, İsveçrə Konfederasiyasına 204.5 milyon ABŞ dolları, Gürcüstana 143.4 milyon ABŞ dolları və Braziliyaya 70.9 milyon ABŞ dolları dəyərində qeyri-neft sektoruna aid mal ixrac olunub. 2021-ci ilin 11 ayı ərzində meyvə-tərəvəz məhsulları ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 258.8 min ABŞ dolları artaraq 549.8 milyon ABŞ dolları təşkil edib. Müvafiq dövr ərzində qeyri-neft ixracında pambıq iplik 3.4 dəfə, kimya sənayesi məhsulları 2.7 dəfə, qara metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar 2.3 dəfə, pambıq lifi 70.2%, alüminium və ondan hazırlanan məmulatlar 69.3%, şəkərdə isə 29.8% artım qeydə alınıb (CBAR, 2021).

CARİ ƏMƏLİYYATLAR HESABI

2021-ci ilin 9 ayında tədiyə balansını əsasən global əmtəə bazarlarında qiymətlərin bərpası və qeyri-neft ixracının əhəmiyyətli artımından təsirlənmişdir. 2021-ci ilin 9 ayında tədiyə

balansının cari əməliyyatlar hesabında 3.9 mlrd. ABŞ dolları və ya ÜDM-in 11%-i səviyyəsində profisit yaranmışdır. Bu göstərici. 2020-cu ilin 9 ayı üzrə 208.3 mln. ABŞ dolları kəsir təşkil etmişdir. O cümlədən, cari əməliyyatlar balansında müvafiq dövr üzrə ehtiyat aktivləri 2.4 mlrd ABŞ dolları artmışdır. Son olaraq, neft-qaz sektoru üzrə CƏB-in profisiti ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən (ö.i.m.d.n.) 2.1 dəfə artaraq 8.2 mlrd. ABŞ dolları, qeyri-neft sektoru üzrə CƏB-in kəsiri isə 1.5% artaraq 4.3 mlrd. ABŞ dolları məbləğində olmuşdur (CBAR, 2021).

MALİYYƏ-BANK SEKTORU

2021-ci ildə ölkənin maliyyə sabitliyi siyasəti pandemiyanın maliyyə sektoruna neqativ təsirlərinin minimallaşdırılmasına və maliyyə-bank sistemində etimadın qorunmasına yönəlmişdir. Həyata keçirilən requlyativ siyasət və risk-əsaslı nəzarət çərçivəsi maliyyə sektorunun bütün seqmentlərinin stabil fəaliyyətini təmin etmişdir. 2021-ci ildə real sektorun maliyyə resurslarına çıxışının genişləndirilməsinə də nail olunmuşdur (CBAR, 2021). Cari ildə də bank sistemi öz dayanıqlığını qorumuş, bank sektorunun sağlamlaşdırılması və kapitallaşdırılması tədbirləri davam etdirilmişdir. Bank sektorunun kapital adekvatlığı minimum requlyativ tələbi 1.8 dəfə üstələmişdir. Sektorun ani likvidlik əmsalı 58.3 faiz olmaqla minimum tələbi (30 faiz) 1.9 dəfə üstələmişdir (CBAR, 2021).

İqtisadi aktivliyin və istehlak nikbinliyinin yüksəlməsi cari ildə bank xidmətlərinə tələbatın da artmasına şərait yaratmışdır. 2021-ci ilin ilk 11 ayında bank sektorunun cəmi aktivləri 32.1 milyard manat səviyyəsindən 35.6 milyard manat səviyyəsinə yüksəlmişdir. Artım tempi həmçinin bankların kredit portfelinin strukturunda da müşahidə edilmişdir (CBAR, 2022). Bankların 2021-ci ilin ilk 11 ayı üzrə cəmi kredit portfeli 15 faiz artaraq 16.3 milyard manat təşkil etmişdir.

SOSIAL SAHƏ

2021-ci ildə ölkə Prezidentinin sosial sahədə vətəndaş rifahının təminatı və əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə dair bir sıra islahat xarakterli addımları vurğulanmalıdır. Dövlət büdcəsinin hesabına həyata keçirilən genişmiqyaslı sosial proqramlar post-konflikt və pandemiya dövründə çağırışları qarşılamaq nöqteyi-nəzərindən əhəmiyyətlidir. 2021-ci ilin doqquz ayında dövlət büdcəsinin gəlirləri və maliyyələşdirmə əməliyyatları üzrə daxilolmaları 18947.9 mln. manat təşkil etməklə, 17711.9 mln. manat xərclərindən 1236.0 mln. manat artıq olmuşdur (İTKM, 2021).

Həmçinin, dövlət başçısının “Əhalinin sosial rifahının qorunması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 2021-ci il oktyabrın 16-da imzaladığı Sərəncamına əsasən yeni islahatlar mərhələsinə başlanılıb. Bu islahatlar üzrə əməkhaqlarında, müavinət və təqaüdlərdə artımlar 2022-ci ilin əvvəlindən tətbiq olunacaq. 2.1 milyondan çox şəxsi əhatə edən yeni artımlar üçün illik əlavə 1.5 milyard manat vəsait nəzərdə tutulub (AZƏRTAC, 2021). Cənab Prezidentin yeni Fərman və Sərəncamları əhalinin, xüsusilə həssas qrupların gəlirlərinin artımını təmin edir. Belə ki, 2021-ci ildə atılan addımların nəticəsi olaraq ilk mühüm sosial islahat tədbirlərindən biri minimum əməkhaqqının 300 manata çatdırılması olmuşdur. Artımın təsir dairəsi də genişdir və minimum əməkhaqqı artımı 800 min nəfər vətəndaşın gəlirlərinə müsbət təsir edəcək. Onlardan 400 min nəfəri dövlət sektorunda, təxminən o qədər hissəsi də özəl sektorda çalışır (AZƏRTAC, 2021).

QLOBAL İQTİSADİYYATDA OLAN İNFLYASIYA TƏZYİQLƏRİNİN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİ

Qlobal amillərin təsiri nəticəsində artan inflyasiya təzyiqi ölkələrin milli valyutalarına da təsirsiz ötüşməmişdir. Qonşu ölkələrin milli valyutalarına nəzər yetirdikdə Gürcüstanda 12,5 faiz, Rusiyada 8,9 faiz, Türkiyədə 36,08 faiz illik inflyasiya müşahidə etmək mümkündür (AZƏRTAC, 2021). Təbii ki, bu, ölkələrin milli valyutalarının ucuzlaşmasına yol açıb. Azərbaycanda isə orta illik inflyasiya 6.7 faiz olub və Mərkəzi Bankın apardığı uğurlu pul-kredit siyasəti sayəsində manatın məzənnəsi xarici valyutalar qarşısında dəyərdən düşməyib.

2021-ci ildə yüksək neft qiymətləri, qeyri-neft ixracının (2021-ci ildə dünya ticarətində artım proqnozu 10,8 faiz olduğu halda, Azərbaycanın qeyri-neft ixracı 47,2 faiz artıb)

əhəmiyyətli artımı şəraitində ölkənin profisitli ticarət və tədiyə balansının formalaşması milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin qorunmasına və ilin yekunlarına görə strateji valyuta ehtiyatlarının artmasına imkan vermişdir (CBAR, 2022). O cümlədən, Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) aktivləri və Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) rəsmi valyuta ehtiyatlarından ibarət olunan strateji valyuta ehtiyatları 2021-ci il ərzində 4,3% artaraq 52.1 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Valyuta bazarının tarazlığı şəraitində məzənnə sabitliyi xarici mühitdən gələn inflyasiyanın əhəmiyyətli balanslaşmasına şərait yaratmışdır.

Mərkəzi Bankın pul siyasəti çərçivəsində inflyasiyanın monetar amillərə qarşı dayanıqlı olması və inflyasiyanın hədəf diapazonuna qaytarılmasına yönəldilmiş pul siyasəti qərarları qəbul olunmuş, o cümlədən, faiz dəhlizi parametrlərinə düzəlişlər edilmişdir.

Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, iqtisadi artımın bərpasına dəstək məqsədilə uçot dərəcəsi 2018-ci ilin əvvəlindən 2020-ci ilin dekabr ayına kimi 16 mərhələdə azaldırılaraq 15%-dən 6.25%-ə endirilmişdir. Lakin 2021-ci ilin birinci yarısında başlıca olaraq xarici mühitdə baş verən proseslərə cavab olaraq uçot dərəcəsinin dəyişdirilməsi istiqamətində pauza götürülmüş, ilin ikinci yarısından başlayaraq isə inflyasiya proseslərinin sürətlənməsinə cavab olaraq sentyabr, oktyabr və dekabr aylarında uçot dərəcəsi 3 dəfə ardıcıl yüksəldilərək 7.25%-ə çatdırılmışdır (Qasımlı, 2021).

NƏTİCƏ

İnflyasiya təzyiqinə qarşı dövlət əlindəki iqtisadi və inzibati resursları istifadə edir. Burada əsas məsələlərdən biri də əhalinin gəlirlərinin artımı və sosial müdafiəsidir. 2019-cu ildə sosial islahat paketinə əlavə 3 milyard manat, 2020-ci ildə 600 milyon manat vəsait ayrılıb. 2022-ci ildə 2,1 milyon vətəndaşımızın əməkhaqqı və sosial ödənişlərinə dövlət büdcəsindən əlavə 1,5 milyard manat vəsait ayrılacaq.

2022-ci ildə də pul siyasətinin başlıca məqsədi inflyasiyanın hədəf diapazonuna ($4\pm 2\%$) doğru dinamikasının təmin edilməsi olacaqdır. Bu məqsədə nail olmaq başlıca olaraq qeyri-monetar amillərdən – dünya ərzaq və enerji daşıyıcıları qiymətlərindən, tələb-təklif zəncirində bərpa vəziyyətindən, növbəti ilə dövlət tarif siyasətindən və makroiqtisadi siyasət çərçivəsindən asılı olacaqdır (CBAR, 2022).

Qlobal iqtisadiyyatda yaranan risklərin uzunmüddətli olması ölkə iqtisadiyyatına təsiri qalıcı ola bilər. Bu səbəbdən ötrüdür ki, makroiqtisadi sabitliyin qorunmasına dair bir çox addımlar atılır və bunlardan biri də Covid-19 pandemiyasından irəli gələn məhdudiyyətlərin qismən yumşaldılması fonunda ölkə iqtisadiyyatında məcmu tələbin bərpası sürətlənmişdir. Həmçinin, məcmu tələbin artması ilə məcmu təklifdə də artım qeydə alınmışdır. Ölkə iqtisadiyyatında atılan bir digər uğurlu addım isə iqtisadi artımda əsas rollardan birini də qeyri-neft qaz sektoru oynamışdır.

Proqnozlaşdırılan profisitli tədiyə balans, dövlət büdcəsinə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan transfertlərin əhəmiyyətli artımı 2022-ci ildə də daxili valyuta bazarının tarazlığını və milli valyutanın məzənnəsinin dayanıqlığını dəstəkləyəcəkdir.

Halbuki, digər proqnozlara əsasən dünya iqtisadiyyatında yaranan təchizat zəncirindəki qırılmalar, o cümlədən quraqlıq səbəbi və enerji qiymətlərinin artması ilə ərzaq qiymətlərindəki artım qalıcı xarakter daşıya bilər. Ölkə iqtisadiyyatına təsir edən bir digər amil isə neft-qaz qiymətidir. Belə ki, qlobal səviyyədə tələbin artması və pandemiyadan ötrü məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması ilə qlobal iqtisadi aktivlik canlana bilər. Bu səbəbdən ötrü, neft-qaz qiymətindəki stabillik davam edə bilər. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), ABŞ Enerji Agentliyi və digər nüfuzlu təşkilatların proqnozlarına əsasən 2022-ci ildə neftin 1 barelinin qiyməti 64-71 ABŞ dolları diapazonunda olması güman edilir. Dövlətin 2022-ci il dövlət büdcəsində neftin 1 barelinin qiymətinin 50 ABŞ dolları ətrafında götürməsi güman edilən proqnozlardan kifayət qədər aşağıdadır (Səs İnformasiya Agentliyi, 2021). Hətta bu ssenari olduğu təqdirdə belə, Mərkəzi Bankın proqnozuna görə ölkənin tədiyə balansında cari əməliyyatlar hesabında ÜDM-də 4 faiz profisit təxmin edilir.

Son olaraq, Mərkəzi Bankın bu il üçün pul siyasəti bəyanatında deyilir ki, pul siyasəti ölkədə

dayanıqlı qiymət sabitliyinin təmin olunmasına, inflyasiyanın elan edilmiş hədəf çərçivəsinə qaytarılması və dayanıqlı lövbərləşməsinə yönəldiləcək. Əlbəttə, xarici qeyri-monetar amillər hesabına formalaşan inflyasiyanı ən azı hədəf diapazonunun yuxarı həddinə yaxınlaşdırmaq lazımdır. Proqnozlaşdırılan profisitli tədiyə balansı, dövlət büdcəsinə Dövlət Neft Fondundan transfertlərin əhəmiyyətli artımı 2022-ci ildə də daxili valyuta bazarının tarazlığını və milli valyutanın məzənnəsinin dayanıqlığını dəstəkləyəcək.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi – AZƏRTAC, (2021). Yeni Sosial İslahatlar paketi Vətəndaş Rifahının təminatı istiqamətində Yeni Mühüm İrəliləyişlərdir. Yeni sosial islahatlar paketi vətəndaş rifahının təminatı istiqamətində yeni mühüm irəliləyişlərdir.
https://azertag.az/xeber/Yeni_sosial_islahatlar_paketi_vetendas_rifahinin_teminati_istiqametinde_yeni_muhum_irelileyislerdir-1956492
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (STAT). (2021). Aylıq Makroiqtisadi Göstəricilər.
<https://www.stat.gov.az/news/macroeconomy.php?page=1>
3. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (CBAR), (2021). Azərbaycan Respublikası Mərkəzi bankının 2022-ci il üçün pul və maliyyə Sabitliyi siyasətinin əsas İstiqamətləri Barədə Bəyanatı. Vergilər Qəzeti.
<https://vergiler.az/news/economy/16446.html>
4. AZƏRTAC. (2022). Deputat: Görüləcək tədbirlər yaxın gələcəkdə ölkəmizdə inflyasiyanın və qiymət artımlarının qarşısını Alacaq. Deputat: Görüləcək tədbirlər yaxın gələcəkdə ölkəmizdə inflyasiyanın və qiymət artımlarının qarşısını alacaq.
https://azertag.az/xeber/Deputat_Gorulecek_tedbirler_yaxin_gelecekde_olkemizde_inflyasiyanin_ve_qiyamet_artimlarinin_qarsisini_alacaq-1981460
5. AZƏRTAC. (2022). Vüsal Qasımlı: Azərbaycanda reallaşdırılan İqtisadi İslahatlar dəfələrlə qlobal MIQYASDA Nümunəvi Praktika Olaraq Götürülüb. Vüsal Qasımlı: Azərbaycanda reallaşdırılan iqtisadi islahatlar dəfələrlə qlobal miqyasda nümunəvi praktika olaraq götürülüb.
https://azertag.az/xeber/Vusal_Qasimli_Azərbaycanda_reallasdirilan_iqtisadi_islahatlar_defelerle_qlobal_miqyasda_numunevi_praktika_olaraq_goturulub-1976044
6. CBAR, (2022) Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2022-ci il üçün pul və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə bəyanatı (cbar.az)
<https://uploads.cbar.az/assets/ff08dc2a6d47f5636f74ad50b.pdf>
7. CBAR, (2021). 2021-ci ilin 9 ayı üzrə Azərbaycan Respublikasının tədiyə.
<https://uploads.cbar.az/assets/f05d364ceb4dac07081d8ddc.pdf>
8. CBAR, (2021), Maliyyə bazarlarının iştirakçıları haqqında ümumi məlumat
<https://uploads.cbar.az/assets/9f10d19f608bc120163c0de50.pdf>
9. DeSilver, D. (2021). "Inflation has risen around the world, but the U.S. has seen one of the biggest increases". Pew Research Center.
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2021/11/24/inflation-has-risen-around-the-world-but-the-u-s-has-seen-one-of-the-biggest-increases/>
10. Ellyatt, H. (2021). There are millions of jobs, but a shortage of workers: Economists explain why that's worrying. CNBC.
<https://www.cnbc.com/2021/10/20/global-shortage-of-workers-whats-going-on-experts-explain.html>
11. FAO (2021). FAO Food Price Index | World Food Situation | Food and Agriculture

Organization of the United Nations. Fuller, C. (2021). "Why are supply chains so messed up?". FreightWaves.

<https://www.freightwaves.com/news/why-are-supply-chains-so-messed-up>

12. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi (İİTKM), (2021). 2021-ci İLİN İLK 9 AYI: İQTİSADI ARTIMIN BƏRPASI VƏ POST-KONFLİKT QURUCULUĞU.

<https://ereforms.gov.az/files/review/pdf/az/faf080a8ac24bac735735e0176e97356.pdf>

13. İİTKM, (2021). "ixrac icmalı"nın dekabr Sayı Təqdim Olunub.

<https://ereforms.gov.az/az/media/xeberler/ixrac-icmali-nin-dekabr-sayi-teqdim-olunub-332>

14. Səs İnformasiya Agentliyi (SİA) (2021). 2022-ci ilin büdcəsində neftin qiyməti 50 dollar Olacaq. Sia.az.

<https://sia.az/az/news/economy/903436.html>

15. TradingEconomics. (2022). "Crude OIL2022 DATA: 2023 forecast: 1983-2021 historical: Price: Quote: Chart". Crude oil | 2022 Data | 2023 Forecast | 1983-2021 Historical | Price | Quote | Chart.

<https://tradingeconomics.com/commodity/crude-oil>

NEGATIVE IMPACTS OF GLOBAL TRENDS ON ECONOMIES AND CHANGES IN INFLATION TENDENCY

Ayhan SATIJI

ABSTRACT

Outbreak of Covid-19 pandemic had brought about many negative externalities to the world economy. Although governments have been trying to cope with it through monetary and fiscal policy implementations and acceleration of vaccination process, the rapid increase in global demand could not have been matched adequately by insufficient supply. Thus, surge in demand, lack of supply due to the global supply chain disruptions, and rising prices of transportation and logistics costs contributed to the global inflation. Many economies have been hit by these negative externalities. Meanwhile, Azerbaijan has carried out many social and economic policy conducts which addressed not only tackling rising inflation, also contributing to the economic growth of the country and social protection of the citizens. As a result of the complex economic and social measures, the economy of the country grew 5.6%, and current account balance of the balance of payment provided a surplus. Consequently, Azerbaijan will continue to deal with inflation in the economy in 2022.

Key words: Covid-19, pandemic, inflation, global supply chain, vaccination, demand, supply, input